

El llegendari local

L'origen dels pobles, dels primers pobladors, s'uneix inevitablement a la tradició cultural arrossegada des dels llocs de partença fins a l'assentament sedentari. La curiositat pels orígens adopta diverses manifestacions que tant poden afectar al llegendari local com als mites més coneguts que són traslladats al nou lloc de residència. La convivència, els treballs i patiments comuns en un territori hostil, treballós i d'escàs rendiment econòmic i construeixen l'imaginari popular a través de les aportacions que durant un període de temps s'entremesclen i barallen sense solució de continuïtat. Les llegendes contenen i expliquen fets de difícil comprovació i han estat objecte d'utilització per a fins polítics o religiosos, si molt convenia. D'altres narracions modelen una concepció moral de la vida que transmeten als oients. En realitat són un reflex de la imatge que té la gent del poble, que es valorat i estimat, malgrat que no s'ajuste a la percepció exterior. Així hem fet d'aquest motiu l'eix central dels estudis.

Encetem etapa amb aquest primer número de la revista d'història i cultura *L'Escudella*, una font emblemàtica del poble que concita caminants, excursionistes i estimadors de la natura i la oralitat. Vora seu s'han contat i escoltat històries i passades, s'ha rigut i s'ha plorat. És per aquest motiu que hem volgut aprofitar la popularitat d'una deu humil i senzilla, de la qual trobareu notícia digna a l'article d'Antoni Martí, al costat d'unes notes interessants sobre la font dels Madallars, signe de concòrdia i pau entre parts, de noble remembrança. Centrem la publicació en una de les rondalles més suggestives del llegendari local, que ha sobreviscut al pas del temps i s'hissa com un estendard de la cultura viva transmesa per generacions de xeraquers: *La serp de la Venta*. Jaume Palmer aborda la fortuna editorial de la faula a través d'un repàs general a la transmissió impresa del mite. El tercer article tracta de la continuïtat de la llegenda, de clares arrels medievals, sobre la qual hem volgut escatir-ne els orígens i les variacions introduïdes a través dels segles amb una recerca sobre les nombroses versions conegudes. S'hi documenta la presència de diverses variants dins el mateix corpus llegendari forjades per la diversificació de fonts. Tanca la revista un article de Francesc Torres sobre un autor del segle XVIII, Carles Ros, analitzat a través d'una de les facetes més preclares de la seua obra: els col·loquis.

JOAN IBORRA

Les fonts de l'Escudella i dels Madallars

ANTONI MARTÍ MILÁN

Fa deu anys, l'Associació Cultural la Goleta començà a publicar regularment una sèrie de treballs monogràfics inspirats en l'espai local o pròxim a Xeraco sobre temes geogràfics, històrics, etnològics... El pas del temps ha deixat una estimable documentació sobre la memòria viscuda pels habitants del poble o dels avantpassats amb el propòsit de valorar el coneixement i l'autoestima de la realitat més propera per tal de competir amb l'aclaparador allau d'informació globalitzadora que des dels mitjans de comunicació ens arriba constantment.

Quan hem demanat col·laboració a alguna persona sobre els temes tractats en anys anteriors, sempre hem trobat la cooperació més viva, a més de la sorpresa pel nostre interès. Posarem com a exemples l'explicació amatent d'una dolça recepta per part d'una anciana cuinera, la fabulosa història d'un sac de blat en temps de l'estraperlo o la inversemblant volea llançada per un pilotari per damunt les teulades. Ara reprenem les nostres reflexions locals sota el títol de *L'Escudella*, plat d'arròs, pasta o llegums cuits en brou o en aigua amb algun condiment, però també nom d'una

font poc cabalosa del massís del Montdúver, a prop dels Terratrèmols i la Malladeta Fonda.

La font dels Madallars, símbol de concòrdia

El periple Xeraco-Gandia-Barx-Simat-Benifairó-Tavernes-Xeraco d'uns seixanta quilòmetres de distància, reuneix una varietat paisatgística que abraça des dels ullals de la marjal passant pels camps de conreu agrícola fins als vessants pelats i àrids de la muntanya. Des del punt de vista històric, el viatge s'enriqueix amb un seguit de monuments compresos entre la magnificència del monestir de Santa Maria de la Valldigna, una curiosa nevera de muntanya i la modèstia del corral de Santoma, un tancat per al ramat. Dins les nombroses possibilitats derivades del periple hem escollit, pel seu valor simbòlic, una visita a la font dels Madallars.

Un quilòmetre després de creuar Barx en direcció a Simat, trenquem a la dreta pel desviament de la Visteta, enmig de conreus de tarongers, oliveres, garrofers i algun ametler, així com antigues granges d'aviram. En el mateix desviament s'erigeix l'edifici d'un restaurant. Comencem

De camí cap a la font de l'Escudella

el recorregut per una carretera de muntanya que mena en primer lloc a la font del Cirer, de doll generós, a recer d'un cingle a desplom i uns airosos xops. Molts valldignencs fan provisió d'aigua omplint tota mena de recipients. Després d'un tram molt empinat arribem a la Foia, plena de casetes amb jardins de fruiters i pins. Un lloc pla i delitós on estiuen sobre tot els simaters. Un altre brollador, la font Nova, omplia les basses annexes convertides actualment en aparcament de cotxes.

Només abandonar la font Nova reprenem el vial asfaltat, però molt malmès. Quan portem recorreguts quatre quilòmetres i mig des del desviament de la Visteta, un indicador, a mà dreta, apunta cap a la font del Gos (PR-CV 51 Font del Gos 500 m). Convé seguir la senda marcada, si eixim d'ella podem trobar-nos amb forats o engolidors que suposen un perill notable perquè la vegetació els dissimula. En un dels engolidors s'ha col·locat una trapa de tela metàl·lica com a protecció per evitar danys. Accedim al naixement per un passadís de sis metres cobert d'heura

i coscoll, a continuació quatre escalons de terra abaixen fins un bassalet d'aigua reposada. Tot el paratge respon al fenomen geogràfic que els geòlegs denominen una dolina, forma característica de geomorfologia càrstica en una depressió tancada, circular o el·líptica, que acaba en forma d'embut i la pluja desaigua per una sima o avenc.

De retorn al camí principal, cent metres més avant, a mà esquerra, hi ha la segona casa de Santoma, de la qual només resten les parets mig assolades d'una closa quadrada de vint-i-cinc metres de costat. A l'interior del tancat resten murs paral·lels a la part oest, probablement la casa dels habitants. L'angle sud-est queda remarcat per un molló cònic. Per tot arreu s'observen estretes faixes de terra recolzades sobre marges de pedra seca sense carar que en ocasions s'han atribuït als moriscos. Antigament es conreaven garrofers, oliveres, alguna figuera, mentre esparses casetes amb aljub aixoplugaven els coratjosos camperols. Tot s'abandonà a mitjan del segle XX mentre el matoll i el pi ocu-

paven tot el sòl. Aquelles margenades romangueren al descobert en març de 2006 quan una nit, bufant aire de ponent, va començar un foc paorós a les Foies de Simat i l'incendi calcinà la muntanya dels termes de Simat, Benifairó, Xeraco, Xeresa, Barx i Gandia. Les autoritats acudiren tard i feren discursos al balcó de l'Ajuntament. Els planys de la terra no s'acaben mai. Deixem darrere Santoma resseguits molt a prop per unes corbes de fort desnivell al final de les quals deixem el camí asfaltat i trenquem a la dreta per un vial forestal de terra practicable per a vehicles tot terreny. Un curt recorregut de quatre-cents metres mena directament a la font objecte principal de l'itinerari. A partir d'ací, el caminal continuarà fins al Mondúver. Uns aollidors xiprers anuncien la proximitat de la fontana en la nua roca calcària, on s'obri un petit cocó o receptacle de cinquanta cm de diàmetre. Hi viuen cullerots i els guardallibres vigilen la frescor. Brolla molt poca aigua que baixa per un regueró picat a la pedra mentre un sorollós eixam d'abelles xupla el preuat líquid fins un safareig redó de 4,5 m de diàmetre, construït amb una fulla interior i exterior de rajola reomplida de morter on sols aplega un innocent però constant degoteig.

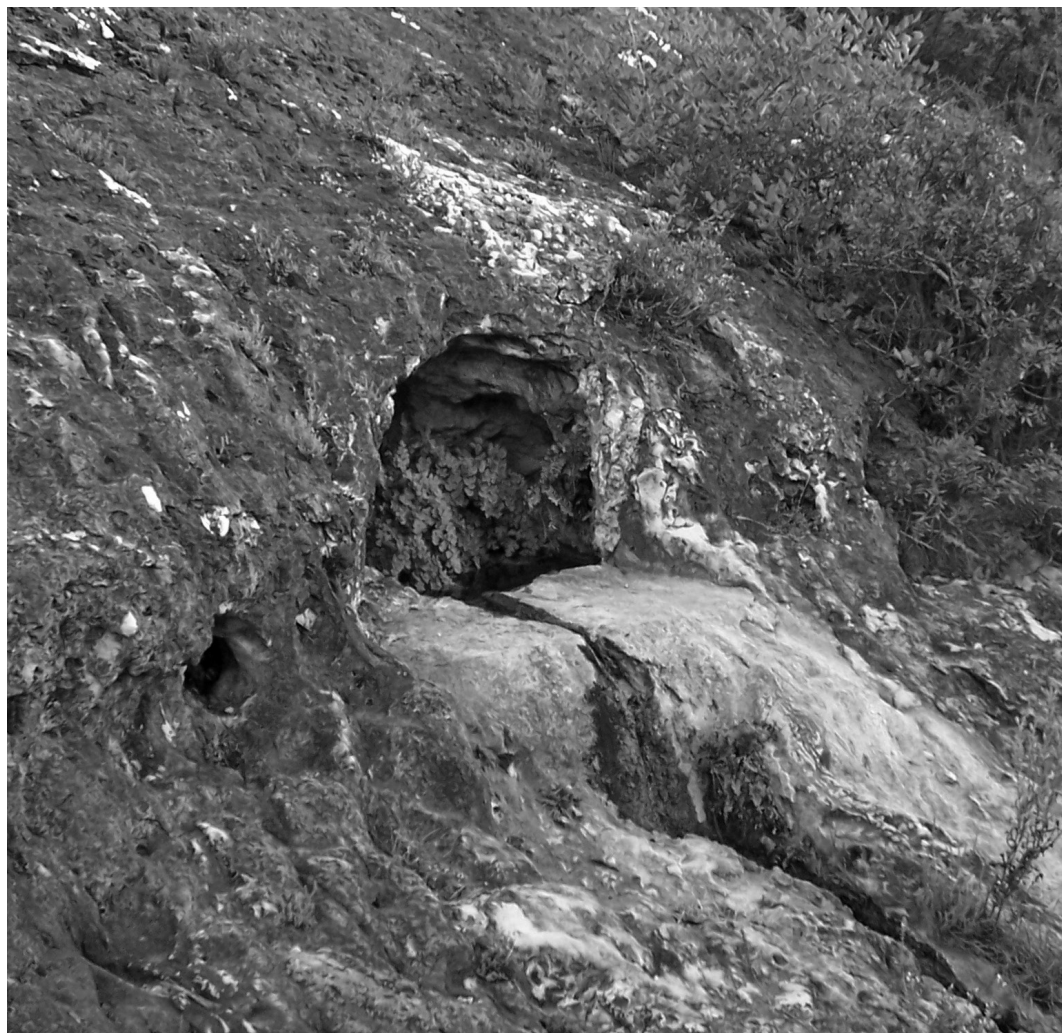
L'oratge primaveral acompanya el brunzir de les abelles en un matí seré. Albirem una estreta franja de la platja de Xeraco emmarcada pel cingle on s'aboca el barranc de Serra cap a la plana litoral, a l'esquerra les pedres monolítiques dels Frares, la primera casa de Santoma, el pla de Cucons o Cocons i els 'treballats' de Manuel del Petit, Angelino Bou, Màxim, els Bailes, Aliaga i altres. Ara tot hi resta abandonat. Potser a primeries del segle XX en aquell alti-plà d'oliveres i garrofers ('guanyar-se les garrofes' hom sol dir) els camperols, doblegant l'esquena de sol a sol, mesuraven el temps i el treball amb unes consideracions molt diferents a les

de la societat moderna. Cap al sud, el Mondúver, agullonat per les banderilles electromagnètiques, ha perdut sense remei l'encís ondulant de les dues mamelles en benefici de les comunicacions modernes. Alfonso Raja, bon coneixedor del paratge, conta la mort d'un poc senglar per la llo-ma d'enfront en el transcurs d'una batuda contra els seglars a causa dels escarbats i destrosses que ocasionen als conreus agrícoles del pla. Un dels porcs, malferit per trets d'escopeta, inicià una perillosa escomesa contra els caçadors que, per sort, acabà a la base d'un marge, rematat a boca de canó. Després el transport a redolons fins a la propera senda va deixar un ferotge rastre de sang. El relat acaba amb l'accelerat pas de dues perdius sobrevolant-nos arran de xiprers.

Notes

Probablement la font dels Madallars coincideix amb la del Bossell esmentada en un document de l'arxiu municipal de Xeraco sobre la divisió dels termes de Gandia i la Valldigna¹. La divisió data de 1388 on s'explica de manera detallada les persones de la comissió encarregada (cavallers, monjos, moros i un notari) i la situació dels mollons de pedra i argamassa repartits per la carena dels tossals. A prop dels Madallars trobem un d'aquests mollons inusualment ben conservat, d'altres hi romanen restes i alguns han

1 La veu **bossell** significa 1. «Aparell de manutenció consistent en una o diverses politges col·locades dins un bloc de ferro o de fusta». 1a **bossell doble** és un aparell com l'anterior que en lloc d'una sola politja, en porta dues col·locades paral·lelament l'una a l'altra. 2. Motllura rodona que generalment forma part dels basaments de les columnes. 3. Mena de ribot estret amb una sola còncava de secció semicircular, i també el tall de la fulla que serveix per a perfilar bordons a la fusta. Coromines recull la veu Madallars com una font de Xeraco, si bé la considera una metàtesi de Malladars, vegeu Joan COROMINES: *Onomasticon Cataloniae*, V, Editorial Curial, Barcelona, 1985, p. 154.

Font del Madallars

desaparegut per complet. El document històric indica l'ús de l'aigua per a beure el bestiar d'ambdues jurisdiccions, si bé la font manté un cabal escàs per a tal propòsit². Com a alternativa podríem comptar amb la font de l'Escudella, també de pobra dotació. En tot cas s'ha perdut el nom original esmentat al document que reproduïm en la part afectada.

Ítem, partint del dit molló apellat de l'Ullastre, los dits jutges anaren al primer cabeçol qui és ben avant, molt alt dreta línia vel quasi. E affronta ab la primera foya, appellada

dels Estoris, e mira ves Mondúber, la font del Boscell. E aquí en lo dit cabeçol meteren e posaren hun molló d'argamassa per departiment dels dos termes. Ítem, partint los dits comissaris del dit molló, anaren a la dita font de Boscell jassia que la dita font fos e sia en terme de la dita vila. Emperó los dits honrats jutges i comissaris, per ben de la pau e de concòrdia, pronunciaren e jutjaren que la dita font ésser e romanir migera e comuna entre los dits térmens de Gandia e de Vaylldigna e dels habitants en aquelles. E que cascuna de les dites parts, e qui ells volran, pusquen abeurar e fer abeurar llurs bestiar de qualsevol natura seran en la dita font, sens perill o reemça alcuna, perquè posaren sobre la dita font hun molló miger d'argamassa a departiment dels dits térmens.

² Vg. Antoni MARTÍ MILAN: «Amollonament del terme de Valldigna per part de Gandia. Any 1385», *Ab ben Cedrell*, 1 (2009), pp. 6-7.

Pla de Santoma

Els plets sobre les fonts i els drets sobre aigua i pastures seguiran al llarg dels segles com acrediten diferents acords entre administracions. El monestir de la Valldigna fou desamortitzat el 26 de juliol de 1835, segons manament enviat a l'abat Robert Torregrossa després de 538 anys de vida monàstica, però les disputes seguiren entre els ajuntaments hereus del monestir³.

Que también es convenido en que Simat debe dar a los ganados de Benifairó, así prosedan de los que les arrienden terreno abasto o sus vecinos, brevada en las balzas de la Foia del Cirer, y los de Benifairó a los de Simat tengan igual obligación con respeto a la fuente de la Escudilla, pero unos y otros deben entrar en dichas brevadas por el azagador que respectivamente se demarque⁴.

3 Vg. Francesc TORRES I FAUS: *La Valldigna: terme i territori*, La Xara, Simat de Valldigna, 2003, pp. 150-153. Aquesta publicació recull la concòrdia de 6 de març de 1837 entre els ajuntaments de Simat i Benifairó per a dividir l'antic terme mancomunat de la Foia Alta.

4 Miquel JOAN: *El Reial Monestir de Santa Maria de Valldigna*, València, 2000, p. 47.

De vegades, les històries de segles passats ens fascinen si el relat aporta coneixements o actituds que considerem fruit del modern desenvolupament científic o social, com si el treball fóra també un patrimoni de recent descobriment.

El relat de la divisió dels termes de la Valldigna i Gandia, en especial l'acord sobre la migpartida font del Bossell excel·leix com a heretat exemplar de relació i fins i tot intercultural. Imaginem fa més de sis segles una comissió de monjos, cavallers i mudèjars recurrent tossals i marcant de manera consensuada les fites d'un territori com a bons veïns. Encara més, hi ha una font al mateix límit i acorden que «cascuna de les dites parts e qui ells volran pusquen abeurar e fer abeurar llurs bestiar». Cada comissionat no va imposar el poder del seu estatus i va actuar amb intel·ligència i respecte.

Si tenim a bé caminar per l'itinerari de la divisió trobarem l'exemple d'una societat diversa i multiètnica en el paisatge, les pedres i les fonts. També una lliçó d'amistat i avinença.

Les edicions de la rondalla de Xeraco

La serp de la Venta

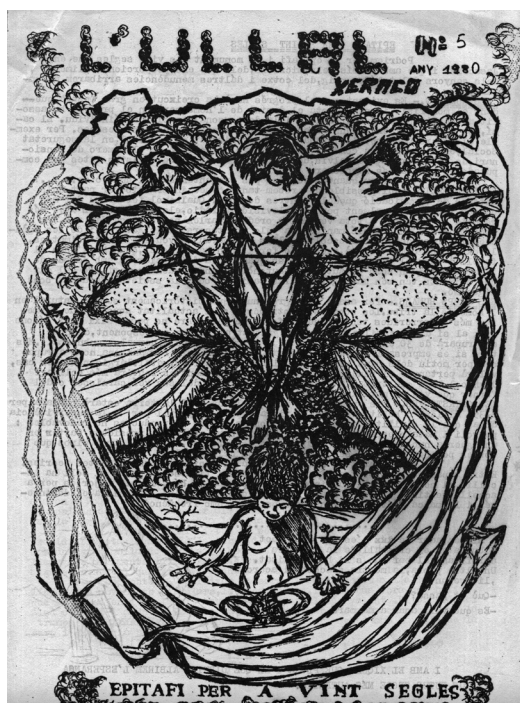
JAUME PALMER

La llegenda popular *La serp de la Venta*, pertany al patrimoni oral de Xeraco i ha estat transmesa oralment de generació en generació. El pas del temps ha introduït algunes novetats que si bé no han reelaborat el text, l'han matisat o han alterat els elements inicials amb d'altres procedents de llegendes nacionals més allunyades en els segles. A hores d'ara ha esdevingut una manifestació literària de la rondallística culta. Fet i fet és la llegenda local més coneguda i divulgada de la tradició oral que ha subsistit a Xeraco.

La Serp de la Venta es va publicar per primera vegada en una artesanal edició impresa dins la revista escolar *L'Ullal* núm. 5, editada pel Col·legi Públic Joanot Martorell de Xeraco el dia tres de desembre de l'any 1980. Antoni Martí fou l'autor d'aquesta primera compilació, a la qual atorgà un caire literari, que es deixa notar favorablement, amb la bella intenció de construir un model paradigmàtic de la narrativa oral. Una eina adequada per aquell moment en què, per primera vegada en segles, s'ensenyava el valencià a l'escola. Un text excel·lent a l'hora de

treballar la llengua amb l'alumnat, de forma i manera que la llengua oral, la font de la història, actuara d'enllaç i produïra la sensació d'herència i continuïtat d'una cultura d'elevada qualitat literària. Es pretenia així que actuara com un element de dinamització dins l'àmbit escolar i en el familiar.

La reproducció gràfica de la rondalla, a l'escola d'aquella època, significà un repte important per als docents atès que els mitjans de treball eren de naturalesa rudimentària i difícil a l'hora de plasmar la tipografia i el dibuix. La confecció es realitzava en clixés de cera a partir de les tecles d'una màquina d'escriure sense cinta i armats amb un punxó de metall. Ocorria sovint, però, que la fina pel·lícula de cera es trencava i calia començar de nou. La reproducció es féu en una vella màquina d'imprimir batejada vulgarment com «la vietnamita». Malgrat aquestes condicions tan precàries d'edició i després de passar per ponts i calderes, finalment s'imprimí la rondalla acompanyada d'un excel·lent dibuix al·legòric. Aquest primer text escrit esdevingué un clàssic per al treball

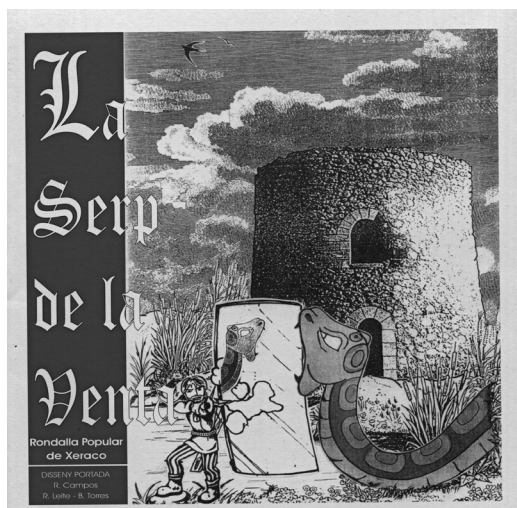
Revista L'Ullal, núm. 5, 1980

escolar, l'estudi de la rondalística local i la recuperació de la llengua durant la dècada dels setanta i va aconseguir una difusió inesperada.

L'adveniment d'un canvi en el vent escolar, a la sopalma de la empenta mostrada pel claustre de l'escola pública, que comptava amb el suport actiu dels pares, s'encetà un moviment a les aules que tenia per centre l'alumnat i per missió la recollida de la riquesa rondalística de Xeraco, transmesa oralment fins llavors però en segur procés de desaparició. Després d'un curs de treball de camp intens, d'entrevistes i de mobilització ciutadana per a preservar la cultura popular, es va obtenir un corpus legendari realment important per a la població de Xeraco. Tot un treball realitzat amb il·lusió i complicitat del professorat que no dubtà el més mínim en donar un colp de mà i fer possible que el projecte arribés a bon port. Calia, però, realitzar les labors de transcripció i afinament de les diferents contalles i de preparació dels dibuixos, fets pel mateix alumnat, que havien d'il·lustrar els textos recollits. Finalment,

el vint-i-u de juny de 1995, veié la llum un llibre col·lectiu, coordinat per Antoni Martí, Rafael Campos i Joan Iborra, que s'edità sota el títol literari més famós de la població: *La serp de la Venta* i el subtítol descriptiu *Contalles tradicionals de Xeraco*. Un projecte que va comptar amb el suport entusiàstic de l'Associació de Pares d'Alumnes del Col·legi Públic Joanot Martorell. Es tracta d'un llibre de contalles populars xeraqueres amb una finalitat eminentment didàctica, però també per a donar a conèixer que dins la tradició oral heretada dels nostres avantpassats s'integra una manifestació literària culta que ha lograt perviure al llarg dels segles. Aquest llibre ha estat lectura bàsica del públic infantil i del no tan infantil durant uns quants anys i s'ha convertit en una fita per a la recuperació de la memòria col·lectiva xeraquera.

Al llibre de festes de l'any 2000, Pol Ferrando escrigué una singular teoria sobre el mite de la serp i la seua llegenda. El títol avançava el contingut: «Un antimita i antihistòria: Una memòria sense història?» L'any 2001, L'Associació Cultural la Goleta, amb motiu de la primera representació teatral en les festes patronals de *La Serp de la Venta*, va elaborar un quadern amb el text de

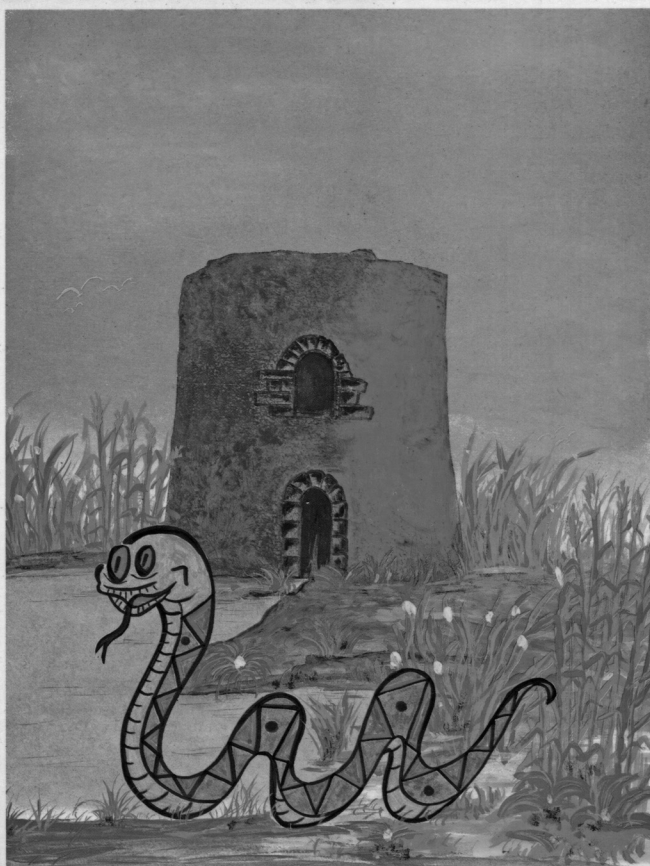

Edició multilingüe. Festes 2001

La serp de la venta

Contalles
tradicionals
de
Xeraco

Rafael Campos
Joan Iborra
Antoni Martí

La serp de la venta, edició 1995

la llegenda per a donar-la a conèixer a veïns i visitants. Hi incorporava allò que avui dia denominem plurilingüisme, vist que afegia una versió del text traduïda a diverses llengües europees: francès, alemany, anglès i castellà, il·lustrada per dibuixos del pintor local Rubén Leite. El text a partir del qual es representà la llegenda fou obra de l'autor teatral Ximo Vidal que recreà amb el seu estil inconfusible l'espai i l'aroma de l'època narrada. Els actors d'aquesta primera representació teatral eren novells i membres de les diverses associacions locals que intervingueren en aquets projecte: Penya l'Esclafit, Reina i dames de 2001, Almanac Teatre,

Falla La Foguerà i L'AC la Goleta. El nou d'octubre de 2002, la rondalla veié la llum en la secció del conte, en el nou projecte de publicacions de La Goleta; el primer llibre que du com a títol: *La ruta de vora riu*.

L'any 2001 La Goleta va editar, dedicada especialment per a la xicalla, el Joc infantil de la *Serp de la Venta*, semblant al conegut joc de l'Oca amb la finalitat de fer més popular la rondalla. Es va reeditar per a la Trobada d'Escoles Valencianes realitzada el 2005 a Xeraco.

Un nou projecte de caire pedagògic per a l'alumnat valencià sobre la llegenda xeraquera nasqué de la mà del mateix equip amb el suport del Col·lectiu de

Portada La serp de Xeraco. Enrique Bofí. 2007

Mestres de la Safor, l'any 2007. Es va preparar una unitat didàctica transversal aplicable al tercer cicle de Primària i primer de Secundària. Es va reelaborar el text per a preparar una versió més extensa i literària de la rondalla amb textos de diàleg com a recurs didàctic per a fer més palesa l'acció dels personatges, cosa que hi va facilitar una major riquesa, fluïdesa i interès, tot i que hom mantenia el mateix guió de la llegenda primitiva. Aquesta

publicació va acompanyada de material visual variat. La portada la va dubuixar el pintor Enrique Bofí i els dibuixos els féu David Marqués. S'extenia per un grup de propostes didàctiques per a l'alumnat divertides i entretingudes.

Ara per ara, podem trobar la llegenda en versió electrònica a diversos webs d'Internet, a fi de difondre-la i donar notícia de la nostra rondallística de Xeraco a tot arreu.

Mites i llegendes de la marjal

La serp de la Venta de Xeraco

RAFEL CAMPOS I JOAN IBORRA

La tradició cultural dels valencians s'ha bastit durant molts segles sobre la transmissió oral. Es tracta d'una literatura anònima, senzilla, que serveix per establir lligams, costums, despertar la fantasia dels infants i mantenir de forma atractiva una manera d'entendre la vida i els valors morals amb què es regeix la convivència veïnal. Són relats sense pretensió, recitats, xiuxiuejats sovint a la xicalla que espera atenta el final inesperat. El pas del temps ha bandejat quasi completament aquesta forma d'oralitat, substituïda majoritàriament pel domini de la imatge o dels audiovisuals. I tanmateix, ha gaudit, i gaudeix encara, d'una cobertura d'interès que és convenient d'aprofitar per aprofundir en els orígens d'un dels mites animals que formen part del patrimoni narratiu oral de Xeraco: *La serp de la Venta*.

La coincidència al terme de tres tipologies de cultiu, l'horta, la marjal i el secà ha condicionat el devenir històric dels xeraquers i ha marcat a foc l'herència atàvica rebuda. No resulta casual que justament Xeraco siga l'únic poble de la Safor que mantinga dins el bagat-

ge cultural llegat la rondalla sobre una serp monstruosa engolidora de xiquets i llauradors. En un altre moment anotarem les condicions en què s'esdevenia la creació del mite local a partir d'un text preexistent que trobem encarnat a d'altres poblacions. Hi definíem les condicions d'aquestes feres ferotges: «Ixen de la terra, viuen a prop de l'aigua, alguns volen pels aires i trauen foc pels queixals. *La serp de la Venta* quasi les compleix totes perquè viu en un cau a terra, a prop del Gorg on flueix l'aigua del riu la Vaca, pega uns bufits que semblen de foc i tot i que no vola enlaira el cap a un metre del terra (...) i porta monyo»¹. La narrativa clàssica forneix d'elements màgics aquesta classe d'animals. La serp, antiga benefactora de l'agricultura esdevinguda monstre devorador, ha de ser morta per un estrany per defugir el càstig inevitable que causarà sobre el poble.

A principi del mes de desembre de 1980, el mestre Antoni Martí recollí una

1 Vg. Rafel CAMPOS, Joan IBORRA, Antoni MARTÍ: *La serp de Xeraco*, AC La Goleta, Xeraco, 2007.

llegenda popular de Xeraco amb la noble intenció d'incloure-la dins la revista escolar que editava esforçadament el col·legi públic on treballava. La finalitat declarada consistia a recuperar aquest relat oral i posar-lo a disposició dels mestres. Aquesta activitat s'enllaçava amb el moment històric que hom vivia, a punt de començar la transcendental dècada dels vuitanta i a poc més d'un any de l'adveniment de la democràcia als pobles a través de les eleccions locals que agranaren quasi definitivament el franquisme residual dels ajuntaments. La manca de material docent per a fer les primeres passes de l'ensenyament del Valencià a l'escola fou l'excusa exacta que menà a incloure un relat extret de la tradició oral xeraquera per acostar les beceroles d'aquella llengua rediviva als xiquets i xiquetes en edat escolar. La curosa redacció d'aquella història, coneguda arreu del poble, dota el relat d'una pàtina d'antigor que es fa d'agrair, alhora que emmarca l'espai de l'acció amb referències concretes a les partides rurals i els animals que l'habitaven. En definitiva, el medi on es produïa el moll de la narració perquè el lector situara amb coneixement la rondalla. És per això que podem considerar aquesta primera edició, eixida treballósament de les impremtes artesanals escolars, el primer text imprès de la llegenda xeraquera. Datada el 3 de desembre 1980, es publicà dins el número 5 de la revista *L'Ullal* d'aquell mateix mes i any. Llegim-la:

Els vells contenen que antigament pel camí de Cullera o de Baix hi havia unes pinades frondosíssimes de les que encara queden alguns flocs aïllats per les partides del Canyar, Devesa i Marines. Aquesta pinada enllaçava amb la del Saler, de manera que vora mar hi havia

un bosc immens poblat a més a més per molta xara i llenya baixa. Si li afegim l'aigua pantanosa del riu amb una vegetació de boves altes, senills i canyes on pul·lulen peixos, anguiles, rates, talpons, ànecs, polles, fotges i serps trobaren un bon marc per a la nostra rondalla.

Com que el pas del riu era obligat a fer-lo pel pont on està la torre, contenen que molts viatgers i carreters en arribar a aquest lloc sentien el bufit d'una serp que espantava a tothom. Les persones fugien per on podien, les haques corrien desbocades bolcant carros i mercaderies, els ramats mai no podien pasturar tranquil·lament. La serp. La fera tenia espantada tota la gent. Ningú no sabia si algun dia la serp pujaria fins al poble i se'n duria algun xiquet. Va arribar un moment en què les autoritats anaren a València per a demanar ajuda al governador. Després de llargues discussions acordaren proposar als condemnats a mort que si algú gosava matar la serp li seria perdonada la vida. Sols un en va eixir.

Arribà la nit i tot el poble se'n anà despavorit deixant el presidiari sota l'Empar de la torre, d'un trabuc ple de pólvora i perdigons amb una gran molla de carn a la boca del canó. A mitja nit mentre escorcollava els moviments de les branques, dels pins i l'espill de les aigües un soroll que xiulava amenaçadorament el va posar alerta.

De sobte va aparèixer la serp, el cap plantat a l'altura de l'home amb moviments circulars, la boca oberta, la llengua fora, uns bufits que en el silenci de la nit havien espantat al més valent. El presidiari alçà el canó i apuntà. La serp va intentar pegar mos a la carn que era la trampa i en disparar el presidiari acabà amb la vida de la serp i guanyà la pròpia.

Marjal Xeraco-Xeresa

Hom pot intuir que la llegenda, en la versió d'Antoni Martí, inclou els elements característics de la rondalla: la serp paorosa i immensa, el temor profund, l'espai d'aiguamoll, el condemnat a mort, el trabuc... Estranyament no apareixen alguns dels trets més influents d'altres versions com l'espill o el cavall.

Caldrà detenir-se en les variacions operades sobre aquest text vist que la revisió dels passatges canviants ens il·lustra sobre el *modus operandi* de la transmissió de la rondalla *La serp de la Venta*. La intertextualització narrativa és un recurs habitual en aquesta classe de textos i també en d'altres manifestacions culturals de procedència popular. L'empremta més o menys documentada d'algunes variacions no expressa necessàriament la introducció directa d'aquests canvis dins el cos llegendari de la llegenda. Tan sols és una de les altres possibilitats que s'ofereixen a la lectura crítica. Tanmateix, la reutilització de les fonts sol obrir assíduament processos de manipulació, reelaboració i resemantització textual que es materialitzen a partir d'una nova escriptura que muda la literalitat del ma-

terial narratiu preexistent per a introduir facetes o elements novedosos. Aquesta alteració és possible que no faci variar la substància del relat però sí que en corregisca el sentit o n'assumeixi d'altres de nous, suggerits per la font alternativa. És tot just aquí, en aquestes variables, on rau l'originalitat creativa dels narradors locals i on podem trobar algunes de les claus interpretatives més útils per a la comprensió de la proposta ideològica i estètica que realment ens han pretès de transmetre, tal com podem comprovar a través de les variacions textuais que tindrem ocasió de veure.

Quinze anys després, durant el curs escolar 1994 – 1995, a iniciativa de l'Associació de Pares d'Alumnes, mestres i alumnes del col·legi Públic Joanot Martorell encetaren una fructífera recerca entre la gent major del poble a fi de realitzar un inventari de històries, faules, cançons i llegendes transmeses per tradició oral. S'hi obtingueren nombroses versions de la famosa llegenda a més d'un ample ventall de rondalles, passades i cançons. Amb aquests documents de la literatura popular, es féu una bella edició on s'integrava la llegenda de la serp.

L'adaptació publicada en aquesta ocasió oferia una informació addicional molt valuosa perquè situava espacialment el domini del monstre: «al poble de Xeraco en un lloc que es deia la Venta, a la partida de les Comes, al costat de la torre de Guaita, vora el riu Vaca». Es descrivia la forma del rèptil: «molt gran i molt llarga (...) tenia un gran monyo» i s'hi incorporaven tres elements que posteriorment han quedat fixats com a trets essencials del text, malgrat que a la versió vuitantesca no apareixien o ho feien sota una altra forma: «el pres va demanar tres coses: un cavall, una escopeta i un espill». Observem que l'escopeta i l'espill havien estat obviats a la primera versió mentre que el trabuc era substituït per una arma més moderna, l'escopeta. També hi anoten dos factors que eixamplen el relat, el pres va realitzar «dos trets» d'escopeta i «va passar tanta por que al cap d'uns pocs dies va morir». Ara la llegenda s'ha carregat d'elements versemblants que la converteixen en una narració netament local que ha fet fortuna a través de les diverses edicions fetes. La factura literària d'aquest relat hi atorga un punt de idealització que obliga a retrotaure's en el temps per la rica ambientació local aconseguida.

La qüestió dels orígens llegendaris de la rondalla, de la font d'on vénen a naixer aquesta classe de textos orals, resulta bastant senzill d'escatir. Segons Martí de Riquer, la llegenda ja existia a l'època medieval: «a Sant Celoni hi havia una gran serp que occia els vianants i el 'famós cavaller' Vilardell la matà amb la seva espasa meravellosa». Una explicació presa de Francesc Eiximenis quan es referia a les espases de virtut de Jaume I: «En los archius del senyor rey d'Aragó huy present és la spasa de Vilardell, famós cavaller, ab la qual matà la serp aquella tan gran de Sant Celoni, qui ma-

tava los hòmens passants per lo camí»².

L'any 1609 és una data que cal retenir per a la recerca dels orígens de la rondalla xeraquera. Les quaranta-dues famílies de moriscos que vivien a la població foren expulsats del regne de València i penosament hagueren de marxar cap a Dénia a peu, amb només les pertinences que pogueren portar a sobre, per un camí saturat de perills, robatoris i violacions executades per rodors i soldats desgavellats. Per ordre del rei, havien d'embarcar cap a l'Àfrica per no tornar mai més a la seua terra. La terra romangué erma, sense habitar ni treballar durant molts anys. La recuperació poblacional fou costosa i llarga, es féu molt a poc a poc. Els nouvinguts provenien de la Ribera, de la Vall d'Albaida i de les Illes, principalment d'Eivissa, gent llauradora de Sueca i Cullera, coneixedors del conreu de l'arròs i de les tècniques agrícoles. Malgrat les condicions oferides, realment en vingueren pocs, a residir a Xeraco. Un informe religiós de 1622, indica la xifra de 9 cases habitades i 23 'combrégants'; l'any 1646, la quantitat havia ascendit a 24 cases i 22 caps de família fins aconseguir així certa estabilització poblacional³.

Aquestes dades poden plantejar una possible explicació per a entendre per què la rondalla de marjal arrelà a Xeraco. Partim d'un escenari novedós que participa d'un procés de repoblació general al País Valencià precipitat per l'expulsió morisca. Una data *ante quem*, de tall, que sembla molt clara. Els primers colons arribaren a Xeraco lentament, molt lentament, a partir de 1609, probablement en una data més acostada a 1622. Hem d'en-

2 Martí DE RIQUER: *Llegendes històriques catalanes*, Quaderns Crema, Barcelona, 2000, p. 127.

3 Francesc TORRES I NAVARRETE: «Consolidació i expansió de les cases de Xeraco després de l'expulsió dels moriscos 1610-1754», *Llibre de Festes*, Xeraco, 2009.

tendre que devien ocupar les millors zones agrícoles de llavors, és a dir, les que podien regar-se, i abandonarien el secà o l'artigament de terres noves. La marjal però, era cobejada i desitjada perquè fornía d'aliments els llauradors: caça, pesca i verdura. Legal o furtiva, que aquest és un altre món. En tot cas, els nou colons es relacionaven directament amb la marjal. No podem oblidar que provenien de terres on també hi existia acs paisatge. Entre el bagatge de coneixements agrícoles no podem descartar que conegueren moltes llegendes relacionades amb el medi semiaquàtic que treballaven i les transmeteren a les generacions futures. Tot just en aquesta època naix una de les llegendes més conegudes de València, El drac del Patriarca, que transcorre a la ciutat, a la vora del llit del riu Túria, al caliu d'una de les grans sèries llegendàries catalanes, *L'espasa de Vilardell*, centrada en la tradició de les espases de virtut, una de les quals pertanyé a Jaume I. El naixement de la narració fabulosa valenciana ha estat atribuïda a una bèstia terrera que tenia el cau a prop del Mercat Central, per on passava el Túria llavors, una marjal pantanosa recoberta d'espès senillar. L'animal devorava qualsevol persona que s'hi acostara, quan tenia fam. L'arribada a ciutat de dos caimans del Perú l'any 1606 per obsequiar l'arquebisbe Joan de Ribera donà ales a la imaginació popular per relatar la mort d'aquests animalons, en realitat, morts, disecats i penjats, un a l'atri del Col·legi del Patriarca i l'altre al monestir de Santa Maria del Puig sota uns inscripció paorosa: «Si en silenci dins no esteu, a mon ventre parareu»⁴. Una tipologia narrativa que, tanmateix, veiem repetida en altres territoris com el drac de Coll de Canes,

Dibuix de la Venta

el serpent de Manlleu, el drac de Sant Celoni, etc. Estranyament també arribà a Jaén⁵.

De totes aquestes llegendes, la del Patriarca és la que manté les semblances més significatives amb *La Serp de la Venta*. L'any 1896 l'editorial valenciana Sempere edità un volum amb dotze narracions de caire costumista escrites per Vicent Blasco Ibáñez. Publicades inicialment al diari *El Pueblo* durant el trienni 1892 – 1895, foren objecte d'un seguiment i lectura inusual per al temps. L'èxit aconseguït féu que es compilaren en un sol llibre editat sota el nom de *Cuentos Valencianos*. Entre la dotzena de relats naturalistes que recreaven algunes tradicions populars valencianes, hi havia l'adaptació literària de la faula *El drac del Patriarca*, la distribució de la qual manté un paral·lelisme interessant amb la llegenda *La serp de la Venta* de la població de Xeraco. Vegem-ho. Totes dues bèsties viuen en zona palustre, a prop d'una zona habitada, mengen animals i persones, és un pres l'encarregat de donar-li mort, va a cavall, i si un «*Iba cubierto con una vestimenta de cristal, con una armadura de espejos*», l'altre va demanar «un espill». Salvador Miragall, veí de Xeraco, nascut l'any

⁴ Joan de Déu DOMÈNECH: «Cocodrils i balenes a les esglésies», *Locus amoenus*, 5 (2000-2001), pp. 253-275.

⁵ Juan ESLAVA GALÁN: *La leyenda del Lagarto de la Malena y los mitos del dragón*, Caja Ahorros de Córdoba, Còrdova, 1981.

19, conta la presència de dos presoners, un menava els ramals de l'haca i l'altre portava l'escopeta. El pres errà el primer tret però el segon va impactar al cap de la serp.

Podem sintetitzar la llegenda de *La Serp de Xeraco* així: A la marjal de Xeraco, a tocar d'un lloc conegut com la Venta, a la partida de les Comes, habitava una serp enorme i llarga, dotada d'un característic monyo i pegava uns bufits esgarrifosos. S'alimentava d'animals i persones. Les autoritats demanaren ajuda al governador de València i aquest envià un pres per a matar la bèstia. El valent demanà tres coses: un cavall, una escopeta i un espill. Segons altres versions, portava un trabuc. La fera, en veure la seua imatge reflectida a l'espill, l'investí i el pres aprofità el moment per a disparar-li dos trets a boca canó que la varen matar. Una variant oblida l'espill i el substitueix per un tros de carn col·locada a l'obertura del canó del trabuc. De tanta por com va passar, al caps d'uns dies el pres morí.

El drac i l'espill són dos elements folclòrics catalogats a l'inventari de motius literaris narratius, usat a bastament dins el corpus narratiu europeu⁶. La mort del pres potser siga una reminiscència de la llegenda original en la qual el cavaller Vilardell morí perquè una gota de sang del drac l'esguità, tot i que el nostre pres també morí, però de païra. Finalment hi coincideixen totes dues rondalles en què l'animal fou dissecat i penjat. Llegendàriament, la serp de la Venta dissecada es troba al Museu de Ciències Naturals on fou traslladada des de Xeraco per estudiar-la i exhibir-la. Un final que conté la justificació vera de l'existència de la fera en aquestes terres. La pell de la serp, és

doncs, la recordança de la fera vençuda. Una seqüència de fets que també trobem 'modernitzats' a mesura que s'acosta el temps actual.

Hem vist com l'espasa, l'arma mortífera que blandeix el cavaller Soler de Vilardell, es converteix en un trabuc en la nostra narració fabulosa, una arma de foc caracteritzada per usar un canó en forma de trompeta. Un instrument de mort bastant arcaicac, lent i poc precís, d'ús generalitzat al segle XVII, justament l'època en què s'assentaren els nous colons a Xeraco després de l'expulsió dels moriscos. L'escopeta representa la modernització del trabuc, arma coneguda i utilitzada a bastament a la marjal pels caçadors locals, l'activitat dels quals no dubtem que influí en el conte i substituï el trabuc, encara que no del tot, en el decurs del temps. Un canvi que podem suposar, o suggerir, que es produí al segle XIX quan aquestes armes metàl·liques es generalitzaren entre els caçadors. Alguns episodis resulten de difícil datació, atès que entenem que formen part de diverses línies argumentatives confluents en les variacions experimentades per la nostra llegenda.

Tal volta no calga recórrer al mite de Perseu per a entendre la difusió de la rondalla *La serp de la Venta*, vistes les circumstàncies històriques que han concorregut al terme de Xeraco, perquè s'instal·le bellament i continuada aquesta narració llegendària que ha fet fortuna entre els xeraquers i és estimada com un ver patrimoni cultural de la literatura llegendària de transmissió oral del nostre poble.

6 S. THOMPSON: *Motif-index of folk-literature*, IV, Hèlsinki, 1934, p. 382.

La vida quotidiana a la València del XVIII, segons Carles Ros

FRANCESC TORRES I NAVARRETE

L'interès per la literatura popular s'ha vist revifat avui dia. També s'anomena literatura de cordell o de canya i cordeta. Fou menyspreada per autors cultistes o acadèmics, considerada de plebea, bròfega i sense qualitat. Ho feren Teodor Llorente, Joan Fuster o Menéndez i Pelayo. En paraules de Ricard Blasco, mereix «una lectura vigilant que pare esment en les circumstàncies històriques i socials en què van ser produïts, i que així mateix, contemple el codi estètic que els és peculiar(...) i el decisiu paper jugat pels col·loquis en el salvament de la llengua i del geni del nostre poble, durant els interminables segles de la Decadència». Joaquim Martí revalorava el gènere dels col·loquis, i els estudia des de l'òptica lingüísticoliterària, de la història de la cultura i antropològica.

De l'important recull de col·loquis de l'obra poètica de Ros, la majoria segueix la norma de la llengua medieval cancelleresca, d'intencionalitat culta, emprant esquemes i formes artificioses: els gojos, els sonets a sants, els romanços en paronomàsies i monosil·làbics i les poesies d'encàrrec - a Blai Jover, a

Andreu Mayoral, a la justa poètica que la ciutat convocà per la Renovació de la Capella de Nostra Senyora dels Desemparats, a Joan Baptista Ferrer i a Ascensi Sales - on l'autor s'acompanya de l'arrogant títol de notari i escrivà públic atorgat per l'autoritat apostòlica i reial. Solen usar-se els pseudònims de *Pepo*, *Doctor de secà* i, sobretot, el *De la Musa Lapera (D.L.M.L.)*, però d'altres «ni estan escrites conforme la explicació de mà pràctica de la llengua (...) ni del *Tratat de adages* que els dos llibrets són la font hon se deu acudir per a ma opinió. Y en ells done a entendre bé al lector les notícies que jo tinc». La raó que dóna és que «molts romanços meus estan reimpressos en varies parts y en cada terra e imprenta usen de diferent ortografia».

Conserven el llenguatge vivent de la València del segle XVIII, que té poc d'ampul·lós i de barroc, ans al contrari, és expressiu i realista. Hi coexisteixen indistintament l'ús de mots genuïns, castellanismes o vulgarismes, llatinismes o llatinitzacions de mot patrimonials, amb un to grotesc o de paròdia, tòpic del tarannà dels valencians, on els protagonistis-

tes formen part de l'estament popular: llauradors, pescadors de canya, colom-baires, casats, curs d'havers, festejants, sogres i nores, llauradors disfressats. També hi conviuen altres personatges més il·lustres, més instruïts: l'apotecari, el notari, l'advocat, el doctor en lleis, el rector de parròquia, etc. Amb un llenguatge que de vegades ens resulta familiar, d'actualitat, on les composicions semblen més que versos, prosa rimada, descriuen esdeveniments excepcionals, com les corregudes de bous i jònecs als plans de la Saïdia o del Mercat per celebrar el segle Vè de la conquesta de la ciutat de València, o del carrer de la Corona per a les festes de sant Roc, on el senyor intendent usa el castellà: *Salga el toro!* En el mateix acte es fa referència al torejador Trochena, expert en l'art de clavar la galotxeta, a les processons de la festivitat del Corpus amb les Roques, els Misteris, els bordets i les bordetes, els orats, la Degollà, els Reis Mags, la fugida a Egipte, els vells dels cirialots, el bou, la mula i l'àngel bobo, els evangelistes, la caixa del Testament; les festes que celebrà la ciutat de València a la proclamació de Ferran VIè, on s'esmenta al marquès de Caylús, tan pintoresques, els jocs infantils, alguns dels quals ja són castellans; els paraments de cuina; els consells a les fadrines i casadores, els vestits tradicionals i la moda en la indumentària femenina, les varietats de coloms, els llocs on van els pescadors de canya a pescar, el preu que costen els queviures, el joc de la pilota, receptes casolanes per a guarir les malalties; les beceroles o la Jesús, la plaça de la Seu, el carrer de les Cuines a la ciutat de València, i els quatre quarters (Benimaclet, Campanar, Patraix, i Russafa) que no arribava als 200.000 veïns, vista al segle XVIII amb el convent de Sant Francesc - avui plaça del País Valencià -, el convent

de la Mercé - actual plaça de la Mercé -, el convent de Magdalenes - on es troba actualment el Mercat Central -, o els elements emblemàtics del cap i casal, com el Rat Penat, originat per confusió del drac alat de l'elm de l'escut reial, els «Engonaris», referits als atlants que sostenien els contraforts de la Llotgeta de l'oli - segons Coromines, creació d'una mala lectura de *en gónasi* (=agenollat) -, el Negret de l'Hospital, el cavallet de Sant Martí i el diable del Socors; el mític pardal de Sant Joan del Mercat i l'òcul, més conegut com la O de Sant Joan, també el Palau dit del Real i els cinc ponts de la ciutat.

Carles Ros participà en les festes o justes poètiques, tant civils com religioses que es feien a la ciutat. En la festa de l'onomàstica de Blai Jover, regidor de la ciutat de València, a la festa de la renovació de la Capella de la Verge dels Desemparats amb un sonet en castellà, en les festes que celebrà la Ciutat de València a últims de juliol pel casament de l'infant Carles de Borbó i Ma Amèlia Cristina, reis de Nàpols (1738), en les festes que la ciutat de València celebrà pel Vè Centenari de la Conquesta el 1738, en l'entrada de l'arquebisbe Andrés Mayoral a València, a la consagració de Joan Baptista Ferrer, bisbe de Lugo el 1745, a la proclamació de Ferran VI el 1746, al III centenari de la canonització de Sant Vicent Ferrer el 1755, a la consagració d'Ascensi Sales, bisbe de Barcelona, el 1755 i a l'exaltació del rei Carles III, el 1759.

Fent una anàlisi sociolingüística, s'entreveu el nom d'alguns personatges com Blas, la temàtica de la justícia i de l'honor, etc. tòpics del barroc castellà, que haurien penetrat per les representacions teatrals, bé al carrer de les Comèdies o al teatre denominat el Corral de l'Oliveira (1584-1750), i posteriorment, des del

1761 a la Botiga de la Balda, un antic magatzem situat a la vora de les torres dels Serrans i el carrer del Salvador. Empra les estrofes de tradició castellana - l'heptasíl·lab -, és a dir, la catalanització de l'octosíl·lab dels romanços castellans, cosa que ja es dona a la fi del s. XV en la versió del *Rossinyol*, *bon rossinyol*, o fa referència al romanç de *Calainos*, *Almirante de la mar* i al ball *Mírame Miguel*, i encara documenta l'ungüent d'andarete (=andavete?). S'esmenten alguns jocs infantils: a la bona mel, a carregueta de pebre, olles de sant Miquel, a eixàbiga va!, tres en ratlla...

També es presenta com una font valuosa dels vulgarismes que a propòsit

provenen de gent poc acurada, puix es veien representats en una paròdia de la vida de l'entorn més immediat i de la barreja de versos mig en castellà mig en català, característica d'impresos en plecs solts. Forma part d'una literatura sense pretensió culta, inspirada en el món pre-industrial, i d'escàs interès despertat al present segle per l'anomenada literatura de fil i canya.

Ara publiquem dos col·loquis dels més representatius de Carles Ros: *Romanç nou, curiós i entretengut, on es referixen les conversacions que molts colomaires solen tindre en la llotja*, i el *Romanç dels jocs, entreteniments, i invencions que els xics de València exerciten en el transcurs*

I

Si un poc de tems en silenci
l'auditori vol estar,
oïrà un bon romancet
d'un assumpt jamés tocat.
Tots saben com els poetes
discursius i vacilants
estan buscant ses idees,
que és cosa de gran treball.
De totes les diversions
que un home es pot emprar,
altra de major profit
que els coloms, ningú tindrà;
puix són uns animallets
que gasto a l'amo no fan,
perquè de ses cries trauen
cada mes per a menjar,
si les venen, si no tenen
colomins per a emborrrar,
i s'aforren els diners,
que en carn podrien gastar:
i a més que en ells,
entre tan tenen
molts ratos d'ociositat;
puix ja se'n pugen al porxe,
o al colomer del terrat,
miren así colomins;
allí ous a mig pollar,
allà com fan lo niuet,
per a posar-se a criar:
per allí dos parellets
que escomencen a volar,
per allà com empapucen:
tot és diversió ben gran.

Supòs açò, ja escomence
a posar les calitats
diverses dels colomets,
puix totes les trobaran;
també les conversacions
i juntes he d'anotar
que en la Lontja solen tindre,
o en polleres del mercat.
Molts aficionats tal volta
a d'açò em replicaran:
"La estimació que tenim
als colomets és tan gran
que així al tort com al través,
ens fa dir lo que no hi ha;
puix home hi ha que d'ells
tan enamorat està,
que parlant de ses cosetes
s'estaria un mes cabal:
a més que la passió és cega
com l'amor que va benat,
i qui es deixa portar d'ella,
cap de cosa acertarà".
Así és forçós yo responga
raons que els faça callar:
« En un mig totes les coses
pareix molt bé suportar»,
De vesprada als colomaires,
com ja he dit, encontraran
en la Lontja, a fer ses juntes
i ses pleits determinar.
Allí voran mil polleres,
i dins, les diversitats
dels coloms que así es coneixen
i als més dels aficionats
per tot lo rededor d'elles,

cada qual dels seus parlant,
(hi ha cometes de la raça,
jarelos, glaudins, gotats,
culí roig, culicendrosos,
culinegres, culiblanes
culipavos, pèl de rata,
mongins de roig, de l'ull blanc,
culitenats, figuretes,
mongins de negre, nevats,
grisos, coloms de venera,
de soltes, culigotats,
cendrosos, baios, gavins,
alinegres, obers, blanchs,
negres, roig, filacotons,
colomets assafranats,
fumats, rissats, xalandrins,
del repeló i antiats,
coloms de veta, que ells diuen,
i al que no són dels gotats,
lo nom de coloms de ploma
els donen en general;
aliblanes i refiledós,
piquicurts i piquillars;
hi ha també coloms peters,
roquers, puix l'aficionat,
de tots en sa casa té,
molt calçats i coronats.
L'u diu que té uns coloms
de soltes tan extremats,
que li tornaran a casa
lo menys de Vila-real.
L'altre que té un gotadet
qui baix l'aigua el soltarà,
i que de terra de moros
sabrà a València tornar;

l'altre alaba un alinegre
i tant lo vol remontar
que diu se li'n tornaria
de les Índies orientals;
ix l'altre en una figura
acabant-ho d' adobar,
puix diu que de nit ben fosc,
la soltaria en Alacant,
i abans que es faça de dia
en València la voran;
l'altre parla de les cries,
i les figures que trau.
Ací és lo colp del mentir
en les mescles que ells se fan,
pués figures n'ixen tantes
que no es poden relatar;
l'altre els coloms de raça,
els té per més realçats.
Molt més tenia que dir
com els volguera apretar;
més respecte les persones
que al principi he suposat;
perquè molts colombairistes
fan mal terç al veïnat,
i colomers per justícia
són vist manar derrocar.
Açò basta, i Carlos Ros,
suplica molt humillat,
del romancet li perdonen
quantas faltes han notat

II

Primera part
Ara va, senyor Basilio,
a vosté tinc de posar
per cap de la processó,
puix d' ella és lo Capità .
Vinga ençà el so Bartholo,
ja que és tan aficionat
a cantar nous romancets,
i este podrà decorar.
Lo so Tonet assistixca'm,
aquell simple enamorat,
que fa unes difinicions
a l'amor, com del seu cap.
I així suposta la idea,
escomençaré a narrar
la tiramenga dels jocs.
Tinguen conte, que ara van:
Juguen a la bona mel,
a primera sin tocar,
a carregueta de pebre,
a corretgeta amagar,
a olles, olles Sanct Miquel,
a la rum-rum, joc gallart,
a pam i xulla, a la fava,

trico trico, trico tras,
que concluïx este joc:
quantos dedos hay detràs?,
a està el diablet en casa?
vísol, a eixàbega va.
Frailes, frailes del convento,
peus peus, conills amagar,
a la gallineta cega,
a l'olla, al pobre soldat,
a sapo quedo, a sentilla;
estos dos són jocs cansats;
a un que es diu, sabateta
ve i sabateta va,
per més senyes que finix:
sabata de cordovà;
a la lluneta, a l' anguila,
també a moros i cristians
als llobets, als conillets,
i als cànters solen jugar;
també al joc de tres en ratlla,
quan els passa per lo cap.
I Carlos Ros dóna fi
ací, dels jocs generals,
que aprés en la part segona
tratarà dels especials.

Segona part
Passada que és de Nadal
la tan celebrada Festa,
que han quedat tots els xiquets
sens diners en la bolseta,
puix plena de vent la tenen,
com boltjaca de poeta,
tornen a usar l'escampilla,
i trauen altra moneda
de cartes, que són les mones,
entrenint-se bé en ella,
al joc del buf, al rinquet,
o al de la tava o taveta;
aprés entren les milotxes,
i lo pic, o vol es deixa.
Els dies de Carnestoltes
fan els xics la maixquereta;
i lo colp de les milotxes
entra aprés en la Quaresma.
En estant a la mitat,
lo joc del sambori reina;
juguen també al caragol,
que al joc del sambori sembla.
Lo gran Dumenge de Rams
busquen fulles de palmera
o de llorer, i fan creus
clavant-les en la muntera.
Lo Dilluns Sanct monuments,
acaptan una agulleta
a les dones, mes als hòmens
per un dineret se'ls prega.

Aprés van eixint les maces,
que si a una porta l'aplega
vella, o està mig rompuda,
li fan saltar una llenca.
Juguen a tècum mantècum,
que és una vista tremenda,
d'aquest joc resulten rinyes,
que acaben a pedra seca.
Lo Dissabte Sanct tots busquen
qui els regale una moneta,
lo menys que tinga dos ous,
i si quatre, més alegra.
A Pasqua ballen la trompa,
fins que lo trompellot entra,
i també a l'encreuallada
a agulles o la terreta.
Als últims del mes d'abril
(que bona notícia esta!)
o en maig, que ací no em detinc,
poc més o menys, quan aplega,
solen escurar les séquies,
i de l'argila que queda
per alguns carrers o places,
cada xic un pilot plega,
entretenint-se bé en ell,
tirant-lo en terra o arena,
i uns diuen: "quién me responde?"
(ço és cosa salandoneta)
altre: "la hija del Conde",
(sens nomenar la Condesa)
I altres raons que els xics saben,
que mon tinter les conserva.
En vindre el mes de maig,
juguen a pa i galtó (bona idea),
aprés en lo mateix mes
escomença la cacera
d' oronetes i piuletetes,
que està la gent torbadeta;
I també al joc de tou tou
a la segona pasqueta.
Juguen a Nadal a l'auca,
a l'oca, a la coladeta.
Si tostemps fóra Nadal,
no havia més Índia que esta,
dic per als xics,
que a molts grans,
d'esta Índia prou els pena.
Jo sóc un fadrí molt visible,
que li diuen (calla llengua,
que el nom no és precís posar-lo,
eixe pensament refrena)
I ací caríssim Letor,
concluïda està la idea
de Carlos Ros, que el perdoneu
de tots els errors, et prega.